
Stål Håndbok

Del 3: 2010

Konstruksjoner av stål

3. utgave

Hovedredaktør: Dr. ing. Bjørn Aasen, Norconsult

Redaksjonskomite:

Gry Hege Svarliaunet, Høgskolen i Sør Trøndelag

Bjørn Bringaker, Universitetet i Agder

Kjetil Myhre, Norsk Stålforbund

Einar Braathu, Materialassistanse E Braathu

Norsk Stålforbund

www.stalforbund.com

Kronprinsens gate 17

0251 Oslo

Utgiveren påtar seg ikke ansvar for bruken av data fra boka.

ISBN 978-82-91466-09-5

© 2010 Norsk Stålforbund

Lay-out: Kjetil Myhre/Einar Braathu

Trykk og innbinding: Allkopi

Forord

Det har skjedd store forandringer innen standardiseringen av stålkonstruksjoner de siste fem, seks årene. Først ble materialstandardene for konstruksjonsstål samlet i en standard bestående av seks forskjellige deler, nemlig NS-EN 10025. Disse standardene dekker alt fra ulegerte karbonstål til finkornstål, til stål med forbedret motstand mot atmosfærisk korrosjon og til seigherdede, høfaste stål. Standardene for hulprofiler er også revidert. En annen viktig milepel er utgivelsen av en samlestandard for høfaste stålskruer i forspente skrueforbindelser, altså NS-EN 14399. For å kunne dekke et bredt sortiment av forskjellige typer høfaste skruer, foreligger den i 10 forskjellige deler. Også når det gjelder utførelse av stålkonstruksjoner, har vi fått en ny standard. En enkelt standard, det vil si NS-EN 1090-2, skal dekke alle typer byggverk av stål, det være seg bruer, bygninger, master og konstruksjoner av kaldformede tynnplater.

Men den største forandringen kom i 2010 med innføringen av Eurokodene. Mens de små europeiske landene hittil har holdt seg med en enkelt prosjekteringsstandard for hvert konstruksjonsmateriale, har de store industrilandene hatt et stort utvalg av enkeltstående beregningsregler for henholdsvis bruer, bygninger, master, tanker og kranbaner. Eurokode 3 som gjelder prosjektering av stålkonstruksjoner i sin alminnelighet, er ment å skulle dekke dimensjonering av både enkle og kompliserte byggverk i stål. Denne samlingen av europeiske dimensjoneringsregler vil få stor betydning for kommende generasjoner av stålkonstruktører.

Med dette foreligger den tredje revisjonen av Stålhåndbok del 3. For det første ønsker vi å gi en best mulig oversikt over alle relevante produktstandarder for stål. Og for det andre skal boka gi en grunnleggende innføring i bruken av de allmenne prosjekteringsreglene i Eurokode 3. Gjennom enkle forklaringer av fysiske begreper og fenomener samt utfyllende beregningseksempler forsøker vi å øke kunnskapen om beregning og dimensjonering av stålkonstruksjoner. Mengden av aktuelle problemstillinger er så stor, at vi har vært nødt til gjøre noen valg. Redaksjonskomiteen tar gjerne i mot alle former for konstruktiv kritikk og nyttige innspill.

Boka er skåret over samme lest som forrige revisjon, nemlig første utgave av Stålbyggnad som ble utgitt i Sverige i 1991. Likevel er dette ingen blåkopi av den svenske læreboka. Riktignok er det unge studenter som er vår fremste målgruppe, men vi håper også at boka kan gi den erfarne ingeniøren en og annen aha-opplevelse vedrørende anvendelsen av Eurokode 3.

Oslo, september 2010
Bjørn Aasen

Til leseren

Denne innledningen forklarer hensikten med boka og gir noen anvisninger på hvordan boka er bygget opp. Det anbefales å lese i gjennom denne korte innledningen før boka tas i bruk.

Tredje utgave av “Stål Håndbok Del 3” har gjennomgått en meget stor omarbeiding i forhold til andreutgaven fra 1994. Boka har også blitt mer omfattende enn tidligere, noe som har medført langt flere sider. Spesielt gjelder dette kapitlene om dimensjonering. Vi har dog valgt å ta ut eksemplene på stålkonstruksjonstegninger i kapittel 6, Prosjektbeskrivelse. Veiledning og tegninger vil i stedet bli publisert på en egen nettside der man også finner supplerende fagstoff, oppdatert litteraturliste, nyttige lenker og rettelserblader til hvert kapittel: www.stalforbund.com/stalhandbok3.htm.

Boka er revidert med hensyn på prosjektering av stålkonstruksjoner i henhold til nytt felleseuropeisk regelverk, Eurokode 3: NS-EN 1993, med de nasjonale tilleggene. Følgende delstandarder er behandlet:

- Kap. 8) Dimensjonering av bjelker og søyler etter Eurokode 3 – Del 1-1 (NS-EN 1993-1-1)
- Kap. 9) Dimensjonering av tynnveggede staver etter Eurokode 3 – Del 1-5 (NS-EN 1993-1-5)
- Kap. 10) Dimensjonering av knutepunkter etter Eurokode 3 – Del 1.8 (NS-EN 1993-1-8)
- Kap. 11) Brannteknisk dimensjonering etter Eurokode 3 - Del 1-2 (NS-EN 1993-1-2)

Dimensjoneringskapitlene har mange beregningseksempler som viser hvordan reglene skal benyttes i praksis. Boka er primært tenkt som en lærebok i faget stålkonstruksjoner for ingeniørstudenter men er også nyttig for praktiserende konstruktører. Den gir grunnleggende kunnskap om dette temaet, med hovedvekt på beregning og dimensjonering av enkle stålkonstruksjoner. Boka er oppdatert med hensyn til nye forskrifter og standarder. Boka inneholder også nyttig informasjon om fremstilling av konstruksjonsstål, fysiske egenskaper, stålprodukter og forbindelsesmidler.

I teksten er det dessuten gitt referanse til nyttig tillegglitteratur. På slutten av hvert kapittel finnes det en fullstendig litteraturliste.

Det er lagt stor vekt på at boka skal være logisk og lettfattelig. Vi håper at den blir oppfattet slik av brukerne.

Vi skylder redaksjonskomiteen en stor takk for god og uegennyttig innsats. Vi takker også eksperter fra forskjellige fagområder som har bistått redaksjonskomiteen. I tillegg vil vi uttrykke en stor takk til hovedsponsor av boka, Norsk Forening for Stålkonstruksjoner, og alle foretak som har gitt finansiell støtte gjennom å annonsere i de ulike kapitlene i boka.

Merknader:

1. Regneeksemplene er utført vha. Mathcad 14.0. Det innebærer at den relative slankheten $\bar{\lambda}$ skrives som bare λ .
2. Av plasshensyn har fasthetsverdiene f_y og f_u fått benevingen MPa, hvilket er det samme som N/mm².

Oslo, september 2010
Kjetil Myhre

Konstruksjoner av stål

Norsk Stålforbund vil uttrykke en stor takk til hovedsponsor av boka, Norsk Forening for Stålkonstruksjoner, og alle foretak som har gitt finansiell støtte gjennom å annonsere i de ulike kapitlene i boka.

Denne nye utgaven av læreboka er utviklet med støtte fra bl. a. følgende foretak:

NORSK FORENING FOR STÅLKONSTRUKSJONER
NORWEGIAN STRUCTURAL STEEL ASSOCIATION TILKNYTTET TEKNA OG NORSK STÅLFORBUND
www.stalguiden.com/nfs.htm

 Norsk Stål
www.norskstaal.no

RUUKKI
Ruukki Norge AS
www.ruukki.no

Voortman
 SR Teknikk AS
www.srteknikk.no

LEIF HÜBERT
www.hubert.no

RUUKKI
Ruukki Construction
Norge AS
www.ruukki.no

A.L. Høyer
Rådgivende ingeniører MRIF
www.alhoyer.no

 MULTICONSULT
www.multiconsult.no

BrannStopp Norge
www.brannstopp.no Leverandør av
Nullifire
Produkter til brann-
maling av bærende stål

FANASTÅL
www.fanastaal.no

SSAB
www.ssab.com

DUO ZINK
www.DuoZink.no

CONTIGA
En bærebjelke i byggebransjen
www.contiga.no

stål & fasade
STÅLENTREPRENØR, TAK- OG FASADEKLEDNING
www.stal-fasade.no

Norconsult
www.norconsult.no

Innhold

1	Stål i bygg	7
	Litteratur	13
	Internett	13
2	Konstruksjonsstål	15
2.1	Definisjoner	15
2.2	Fremstilling av stål	16
2.3	Stålets oppbygging	22
2.3.1	Stålets krystallinske natur	22
2.3.2	Stålets faser og strukturelementer	24
2.3.3	Klassifisering av stålsorter	25
2.3.4	Betegnelse av stålsorter	25
2.3.5	Karbon- og karbonmanganstål	26
2.3.6	Finkornstål	26
2.3.7	Seigherdingsstål	27
2.3.8	Stål for kaldforming	27
2.3.9	Z-stål	27
2.3.10	Rustfrie stål	27
2.3.11	Oversikt over stål for konstruksjoner	28
2.4	Elastisk og plastisk deformasjon	32
2.5	Stålets fysiske egenskaper	33
2.5.1	Stålets arbeidskurve	34
2.5.2	Stålets slagseighet	36
2.5.3	Stålets øvrige materialeegenskaper	39
	Litteratur	40
	Internett	40
3	Produkter av stål	43
3.1	Stang- og profilstål	43
3.2	Plater	45
3.3	Sveiste bjelker	47
3.4	Hulprofiler	50
3.5	Profilerte plater og kaldformede profiler	50
3.6	Spuntstål og pæler	52
3.7	Toleranser og merking	52
3.8	Levering av stål	53
3.9	Materialpriser	54
	Litteratur	54
	Internett	54
4	Sammenføyningsmetoder	57
4.1	Sveiste forbindelser	57
4.1.1	Sveisbarhet og sveisedefekter	57
4.1.2	Sveisemetoder	59
4.1.3	Elektroder	60
4.1.4	Sveisestillinger	61
4.1.5	Sveisetypen og betegnelser	62
4.1.6	Sveisekvalitet og akseptkriterier	63
4.2	Skruerforbindelser	64

Konstruksjoner av stål

4.2.1	Generelt	64
4.2.2	Festelementer for stålkonstruksjoner	65
4.2.3	Festelementer for tynnplater	68
	Litteratur	70
	Internett	70
5	Bæresystemer	73
5.1	Generelt	73
5.2	Økonomi	74
5.3	Hallbygninger	76
5.3.1	Stabilisering av hallbygninger	77
5.4	Etasjebygninger	79
5.4.1	Stabilisering av etasjebygninger	80
5.4.2	Søyler og bjelker i etasjebygninger	81
5.4.3	Etasjeskillere i bygninger	82
5.5	Tynnplatekonstruksjoner	84
5.5.1	Dimensjonering	84
5.5.2	Skivevirkninger	84
	Litteratur	86
	Internett	86
6	Prosjektbeskrivelse	87
6.1	Generelt	87
6.2	Kvalitetssikring	88
6.3	Prosjektbeskrivelse	89
6.4	Teknisk beskrivelse	90
6.5	Norske standarder for bygg og anlegg	92
6.6	Stålkonstruksjonstegninger	93
	Litteratur	94
	Internett	94
7	Grunnlag for prosjektering av stålkonstruksjoner	95
7.1	Innledning	95
7.2	Beregningsmodeller	98
7.3	Litt om Eurokode 3 for stålkonstruksjoner	102
	Litteratur	104
	Internett	104
8	Dimensjonering av bjelker og søyler etter Eurokode 3 – Del 1-1 (NS-EN 1993-1-1).....	107
8.1	Generelt	107
8.1.1	Symboler	107
8.1.2	Knekking av plater og staver	108
8.2	Tverrsnittskapasiteter.....	109
8.2.1	Lokal knekking	109
8.2.2	Momentkapasiteten for typiske ståltverrsnitt	112
8.2.3	Tverrsnittsklasser.....	115
8.2.4	Generelt	121
8.2.5	Tverrsnittets momentkapasitet.....	121
8.2.6	Tverrsnittets skjærkraftkapasitet	123
8.2.7	Tverrsnittets aksialkraftkapasitet.....	126
8.2.8	Torsjon.....	127
8.2.9	Tverrsnittets kapasitet ved bøyning, skjær og aksialkraft	127
8.3	Knekking av trykkstaver.....	133
8.3.1	Instabilitet og kritisk last	133

8.3.2	Knekkingsstilfeller.....	136
8.3.3	Faktorer som påvirker knekkingslasten.....	139
8.3.4	Knekk lengder	142
8.4	Vipping.....	150
8.4.1	Vipping av bjelker.....	150
8.4.2	Faktorer som påvirker vipping	150
8.4.3	Forenklet beregning av fri vipping.....	154
8.4.4	Kritisk moment for fri vipping av enkle bjelker.....	156
8.4.5	Forenklede formler for fri vipping	159
8.5	Knekkning av momentbelastede trykkstaver.....	168
8.5.1	Knekkingsstilfeller.....	168
8.5.2	Faktorer som påvirker bæreevnen av bjelkesøyler.....	170
8.5.3	Interaksjonsformler	172
	Litteratur.....	186
	Internett.....	186
9	Dimensjonering av tynnveggede staver etter Eurokode 3 – Del 1-5 (NS-EN 1993-1-5).....	189
9.1	Innledning.....	189
9.2	Effektivt tverrsnitt	190
9.2.1	Generelt.....	190
9.2.2	Effektivt tverrsnitt ved rent trykk.....	195
9.2.3	Effektivt tverrsnitt ved bøyning	198
9.3	Overkritisk bæreevne av bjelkesteg.....	199
9.3.1	Plateknekkning på grunn av skjærkraft.....	199
9.3.2	Plateknekkning ved konsentrert lastinnføring.....	209
9.4	Interaksjon mellom skjærkraft, bøyemoment og aksialkraft.....	213
9.4.1	Interaksjon mellom skjærkraft, bøyemoment og aksialkraft.....	213
9.4.2	Interaksjon mellom konsentrert last, bøyemoment og aksialkraft.....	213
	Litteratur.....	216
	Internett.....	216
10	Dimensjonering av knutepunkter etter Eurokode 3 – Del 1.8 (NS-EN 1993-1-8).....	219
10.1	Innledning.....	219
10.2	Sveiste forbindelser	222
10.2.1	Buttsveis og kilsveis.....	222
10.2.2	Dimensjonerende kapasitet for kilsveiser.....	223
10.3	Skrueforbindelser	236
10.3.1	Generelt.....	236
10.3.2	Dimensjonerende skruerekapasiteter.....	236
10.4	Beregning av skruedeforbindelser.....	241
10.4.1	Beregning av skruerekrefter	241
10.4.2	T-forbindelser.....	243
10.5	Typiske knutepunkter i stålkonstruksjoner	254
10.5.1	Søylefot.....	254
10.5.2	Søyleskjøt	257
10.5.3	Bjelke-søyle-knutepunkt.....	257
10.5.4	Bjelkeskjøt.....	261
10.5.5	Bjelke-bjelke-knutepunkt	262
10.5.6	Fagverksknutepunkter.....	262
	Litteratur.....	272
	Internett.....	272
11	Brannteknisk dimensjonering etter Eurokode 3 - Del 1-2 (NS-EN 1993-1-2).....	275

Konstruksjoner av stål

11.1	Innledning.....	275
11.2	Generelt om brann	277
11.2.1	Brannforløp	277
11.2.2	Standard temperatur-tidkurve	278
11.2.3	Bygningsdelers brannmotstand	278
11.2.4	Påvisning av brannmotstand.....	280
11.3	Beregning av største ståltemperaturer ved brann.....	281
11.3.1	Generelle forutsetninger	281
11.3.2	Stålkonstruksjoner uten brannteknisk isolering.....	282
11.3.3	Staver med brannteknisk isolering	284
11.3.4	Temperaturvariasjoner.....	286
11.4	Konstruksjoners bæreevne under brann.....	286
11.4.1	Stålets materialeegenskaper ved høye temperaturer	286
11.4.2	Tverrsnittsklasser.....	289
11.4.3	Generell påvisning av tverrsnittkapasitet	289
11.4.4	Strekk.....	290
11.4.5	Trykk	290
11.4.6	Bøyning	291
11.4.7	Skjærkraft.....	292
11.4.8	Momentbelastet trykkstav	292
11.5	Brannteknisk isolering.....	294
11.6	Beregningseksempler.....	297
	Litteratur	310
	Internett.....	310
	Vedlegg: Bærende bygningsdelers brannmotstand: Preaksepterte ytelser	310
12	Korrosjonsbeskyttelse	315
12.1	Korrosjonsmiljø og korrosjonskategorier	316
12.2	Maling.....	318
12.2.1	Beskyttelsesmekanismer.....	318
12.2.2	Forbehandling.....	318
12.2.3	Påføring av maling	319
12.2.4	Malingtyper	320
12.2.5	Helse, miljø og sikkerhet.....	321
12.3	Forsinking.....	321
12.3.1	Varmforsinking	321
12.3.2	Metallisering.....	323
10.3.3	Maling på metallbelagte overflater	323
12.4	Konstruktiv korrosjonsbeskyttelse.....	323
12.5	Valg av korrosjonsbeskyttelse	325
	Litteratur	325
	Internett.....	325
13	Utførelse av stålkonstruksjoner	327
13.1	Innledning.....	327
13.2	Arbeidet i verkstedet.....	328
13.2.1	Materiallager	329
13.2.2	Oppdeling av plater og profilstål	329
13.2.3	Bearbeiding	332
13.2.4	Sammenføyning.....	334
13.2.5	Overflatebehandling	336
13.2.6	Toleranser.....	336

13.3	Transport	336
13.4	Arbeidet på montasje plass	337
13.4.1	Montering av bæresystem	339
13.4.2	Midlertidig avstivning	341
13.4.3	Montasjesveising	342
13.5	Inspeksjon og prøving	342
13.5.1	Bestanddelar og komponenter	342
13.5.2	Verksted og byggeplass	343
Litteratur		347
Internett		347
Vedlegg A		348